

ANKARA EYALETİ HAYMANATEYN KAZASININ XIX. YÜZYIL ORTALARINDA SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI ÜZERİNE TESPİTLER VE SONUÇLAR

Findings And Conclusions On The Socio-Economic Structure Of The Country Of Haymanateyn In The Mid of 19 th Century

Şennur ŞENEL¹-Aysun YALÇIN²

Özet

Bu makalede Ankara eyaletine bağlı Haymanateyn kazasının 19. yüzyıl ortalarındaki sosyal ve ekonomik yapısı temettuat defterlerine dayanılarak açıklanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Ankara eyaleti Haymanateyn kazasına ait toplam 91 adet temettuat defteri kaydı bulunmaktadır. Bunların tamamı Haymana'ya tabi toplam kırk iki köyü muhtevindir. Bu defterlerin incelenmesi neticesinde 19.yüzyıl ortalarında Haymanateyn kazasının nüfus istatistikleri, hane reislerinin meslekleri ve gelir türleri ile bunlardan edindikleri gelirler, her yıl ödedikleri vergi türleri ve miktarları gibi her dönemde sosyal ve ekonomik yapıyı ifade eden rakamlara ulaşmamız mümkün olmuştur. Bu veriler ışığında bölgenin sosyal ve ekonomik hayatı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Haymanateyn, Temettuat defterleri, Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatı

Abstract

This article aims at presenting the social and economic structure of Haymanateyn Country which belongs to Ankara state on the basis of temettuat register in the mid 19th century. The aim and frame of the article is based on the TUSOKTAR Project which is conducted efficiently by the Turkish Historical Society between 1995 and 2000. As a matter of fact, the electronic data system and the special program which were developed for the data related to past times of Ankara were utilized in this article. Therefore, the study intends to shed light and contribute to the social and economic lives of the Ottoman society within the frame of a local area in terms of both the archive materials and being a part of such a major project.

Keywords: Ankara, Haymanateyn, Temettuat Registers, Ottoman social and economic life.

Giriş

“Haymana” İsmi ve Kazanın Tarihçesi

“Hayme” çadır anlamında Farsça bir kelime olup Haymane bölgedeki bütün konar-göçerleri ifade etmek amacıyla verilen bir isimdir. Osmanlı döneminde ilçenin bugün bulunduğu bölgede “Ulu” (büyük) ve “Kiçi” (küçük) adıyla anılan iki ayrı Haymane mevcuttu. Bu kazalar daha sonra birleşerek “Haymanateyn” yani “iki Haymane” olarak anılmıştır (Uçak 1986: 7).

Osmanlı devletinin yükseliş döneminde yani XVI. yüzyılda Ankara sancağı, merkez kazadan başka Murtazaâbâd, Çubuk, Ayaş, Bacı ve Yabanabâd(Kızılcahamam) kazalarından meydana geliyordu. Haymana bu dönemde konar-göçer yurdu olarak

1 Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sennur@gazi.edu.tr.

2 Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi.

geçmektedir³. Bu dönemde Ankara sancağı önemli iskân sahalarından biridir. Bu konuda yapılmış bir çalışmada (Erdoğan 2004: 72–73) da ifade edildiği üzere Haymana'yı da kapsar biçimde Ankara bölgesinde başka bölgelerden göç ederek gelen taifeler bulunmaktadır. Mesela bunlardan Karalar taifesi, Zülkadir'den gelmiştir. Haymana taifelerini oluşturan bazı cemaatler de başka diyarlardan Haymana ovasına gelmişlerdir. Buna göre Adalu, Cüneydlü, Erdevan, cemaatleri Karaman vilâyetinden; Eşkili cemaati ve üç ayrı Perakende⁴ cemaati Kırşehir'nden; iki ayrı gruptan oluşan Kızılhocalu cemaatlerinden biri Türkmen'den; bir diğeri de Dulkadrlü'den bölgeye gelmiştir. Ayrıca Şark'dan gelen üç ayrı Perakende cemaati, Karaman'dan gelen üç ayrı Perakende cemaati, Adana'dan gelen bir Perakende cemaati, Türkmen'den gelen dört ayrı Perakende cemaati 1523 tahririnde Haymana ovasında görülmüştür. Bu taifeler içinde, Bayburd, Germiyan, Güneykaramanoğulları, Bağdadlu gibi geldikleri bölgenin adını alan cemaatler de bulunmaktaydı.

XVI. yüzyılın sonlarından başlamak üzere XVII.-XVIII. yüzyıllar sürecinde Ankara, hem göç alan hem de göç veren bir yer özelliği göstermiştir. Bu itibarla sosyal ve ekonomik yapısı dönemlere göre değişmiştir. Bu göçlere sebep teşkil eden ana unsurlardan biri 1596'da Celali Fetreti devriyle esas karakterini bulan şekavet hareketleridir. XVI. yüzyılın sonlarından XVIII. yüzyıl ikinci yarısına kadar (1775) devam eden bu hareketler esnasında Ankara'nın Bacı kazasında 38 köyden 33'ünün; 1604'de Haymana kazasına tabi 36 köyün tamamen boşaldığı görülmektedir. Ancak Ankara bu hengâme içinde kendi nüfusunu kaybederken, başka yerlerden de mesela Amasya'dan, Bozok'dan Ankara'ya gelenler olmuştur (Halaçoğlu 1991: 33–34). Bölge, XVIII. yüzyılda olduğu gibi XIX. yüzyılda da bu özelliğini korumuştur. 1859'da Ankara'yı ziyaret eden A.D. Mordtmann, bu tarihte Haymana'ya Kırım'dan gelen Çerkes ve Kazakların yerleştirildiğini belirtmektedir (Halaçoğlu 1991: 8).

XVIII.-XIX. yüzyıllarda on üç kazası bulunan Ankara sancağının bu kazalarından biri Haymana'dır. Sancağın batısından güneyine doğru uzanan ve Kasaba-ı Süfla ve Bacı nahiyesi olarak anılan idari bölgeye Haymanateyn (Büyük ve Küçük Haymana)⁵ gibi Çubukâbâd, Yabanâbâd, Murtazaâbâd (Mürted çevresi), Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, İstanoz (Zir, Uluköy), Şorba (Çubuk ve Kızılcahamam arasında kalan bölge), Yörükân-ı Ankara (Polatlı çevresi), Arapsun (Nevşehir'e bağlı Gülşehir kazası), Semerözü (Kızılcahamam ile Murtazaâbâd arasındaki bölge) adlı kazalar da bağlıydı (Özdemir 1991: 207).

3 “Ankara Yörüklerinden Haymana taifeleri, XVI. Yüzyılda tâi'feler içinde hem nüfus, hem de cemaat sayısı açısından bünyesinde en fazla konar-göçer teşekkülleri barındıran tâifedir. Bu taife, Ankara kazasının güneyinde bulunan Haymana ovasına yayılmış durumda idi. 1463 tahririnde varlıkları ve yurdları hakkında veri bulunmayan Haymana taifeleri, 1523/30 tahririnde 318, 1571 tahririnde ise 325 cemaatten müteşekkildi. 1523 tahririnde(TD 117) Haymana taifesine mensup cemaatler Ankara, Bacı, Çubuk, Murtazaabad kazaları ile Çukurcak ve Kasaba nahiyelerinde bulunan mezraları asıl yurt olarak kullandıkları gibi sancak sınırları dışında bulunan Aksaray, Sivrihisar, Koçhisar, Kalecik, Karaman, Sultanönü, Karahisar-ı Sahip (Barçınlu kazası), Turgud topraklarını da yurt olarak kullanmaktaydılar.” Bkz.Emine Erdoğan, “Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi(Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)” Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. Sos.Bil.Enst., Ankara, 2004, s.68-71.

4 “Tahrir defterlerinde “Perakende” olarak nitelendirilen cemaatler, bağlı oldukları ana cemaatten çeşitli sebeplerle ayrılarak yaylak ve kışlak olarak mekân değiştiren gruplardır. Hangi boydan kopup geldikleri ifade edilmemiştir.” Erdoğan, a.g.t., s.73.

5 Ankara'nın doğusunda kalan ve Elmadağı ile Keskin'e uzanan yerler Kasaba-i Bâlâ ve Çukurcak nahiyesi olarak isimlendirilmiştir.

Haymanateyn Temettuat Defterlerinin Nitelik ve Şekil Bakımından Özellikleri

Bu çalışmanın dayandığı Haymana Kazası Temettuat Defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) muhafaza edilmekte olup, kazaya bağlı 42 adet köyün H.1260-1261 (1844-1845) tarihleri arasında yapılan temettuat sayımlarını ihtiva etmektedir. Ancak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde halen yürütülmekte olan tasnif çalışmaları nedeniyle adı geçen kazanın sadece 31 köyüne ait defterleri incelenebilmiştir⁶. Bu köylere ait 46 adet defter bulunmakla beraber bunların 15 adedi mükerrer nüshalardır. Aşağıdaki tabloda arşiv numaraları ve mükerrer defter kayıtlarıyla birlikte incelediğimiz otuz bir köy gösterilmektedir:

Tablo 1. Haymanateyn Kazasına Ait Temettuat Defterleri

Sıra No	BOA.ML.VRD.TMT Nr. ve (Mükerrer Defter kayıtları)	Karye İsmi
1	1382	Baba Yakub Karyesi
2	739	Boyalık Karyesi
3	1378	Börücek Karyesi
4	1379	Çakal Karyesi
5	742	Çalış ve Tutak Karyesi
6	1376	Çayırılı Karyesi
7	1372	Çukurviran Karyesi
8	1380	Çuluk Karyesi
9	1377	Deveci Karyesi
10	1385	Durandaş (Tuluntaş) Karyesi
11	1392	Eymir Karyesi
12	1371	Fırkalı Karyesi
13	1386	Gerder Karyesi
14	1381	Hacı Muradlı Karyesi
15	1383	Hacılar Karyesi
16	1375	Halaşlı (Halaçlı) Karyesi
17	736 (736A – 736B)	Karahoca Karyesi
18	1373	Karaoğlan Karyesi
19	1384	Koparan Karyesi
20	741	Oyaca Karyesi
21	734 (734A – 734B)	Saruhanlı Karyesi

6 Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarında Haymana kazasına tabi olan defterler arasında listede yer aldığı halde mikrofilm görüntüleri olmadığı için araştırmacıya açık olmayan ve bu sebeple de değerlendirmeye alamadığımız 11 adet karyeye ait defterlerin Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki tasnif numaraları ve isimleri şu şekildedir: ML. VRD. TMT.1370 Ilıca Karyesi, 1374 Kadıköy Karyesi, 1387 Güzelcecale Karyesi, 1388 Erif Karyesi, 1389 Karagedik Karyesi, 1393 Kara Hasanlı Karyesi, 1394 Pirepınarı Karyesi, 1395 Kızılkoyunlu Karyesi, 1396 Runkuş Karyesi, 16099 Bürice Karyesi, 16100 Ronkuş Karyesi.

22	740 (740A – 740B)	Seferi Karyesi
23	738 (738A – 738B)	Süleymanlı Karyesi
24	735	Şerefli Karyesi
25	743 (743A – 743B)	Tâcir Karyesi
26	744 (744A – 744B)	Tohumlar Karyesi
27	1391	Topaklı Karyesi
28	745	Ücret Karyesi
29	746 (746 A)	Veli Himmetli Karyesi
30	737	Virancık Karyesi
31	1390	Yaraşlı Karyesi

Defterlerin düzenlenme sistemi, tıpkı diğer yerlere ait temettuat defterlerinde olduğu gibidir: Önce hane numarası belirtilip hemen altına hane reisinin ismi yazılmıştır. Hane reisinin isminin üst kısmında sene-i sabıkada vermiş olduğu vergi, a'şar rüsûmu olarak nakdî veya aynî olarak verdiği ürünün (mesela hinta, şa'ir vs.) kıymet bedeli ve miktarı yazılmıştır. Ayrıca yine bu kısımda adet-i ağnam rüsûmu da ifade edilmiştir. Hane reisinin isminin altındaki satıra, şahsın menkul ve gayrimenkul serveti (mesela, mezzû tarla, sağmal ağnam, keçi, yoz koyun, kuzu, oğlak, camus, buzağı, at, kısarak gibi) ile bunlardan bir önceki yıl kazanılanla, içinde bulunulan yıla ait tahmini gelir kaydedilmiştir. Kayıtların en ince ayrıntısına kadar (hayvanların dişi veya erkek oluşu, yaşları ve adetleri gibi) belirtildiği dikkatten kaçmadığı gibi şaşırtıcı derecede teferruattır. Bütün bu ayrıntılardan sonra en alt satıra menkul ve gayrimenkul servetten elde edilen toplam geliri '*mecmu'undan bir senede tahminen temettuatı*' şeklinde kaydedilirken bu son satırda yukarıda belirtilen gelir kaynaklarının dışında hane reisinin başkaca bir gelir kaynağı varsa (mesela, ticaret vb.) ayrıntıya girilmeden yazılmıştır. Böylece hane reisinin toplam geliri tespit edilerek devlete vereceği vergi miktarının belirlenmesi sağlanmak istenmektedir.

Hane reislerinin isimleri yazılırken, tıpkı başka yerlere ait temettuat defterlerinde olduğu gibi, varsa lakap ve unvanları da yazılmıştır. Defterlerin düzenlenme sebebi, vergi miktarını belirlemek olduğundan ve mallar ve gelirler hane reisinin adına yazıldığından bunların hemen tamamına yakını erkek nüfus oluşturmaktadır. Ancak bazı durumlarda hane reisi olarak kadınların da yazıldığı vakidir. Bu durum elbette, kadının dul olmasından ve kocasından veya babasından intikal eden malları tasarruf etmesinden; bu mallara dayanan belli bir gelire sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Keza anne veya babasının birini yahud her ikisini kaybetmiş olan çocukların da hane reisi olarak yazıldığı, "sabi", "yetim" gibi sıfatlarla tanımlandığı görülmektedir⁷.

Öte yandan gelir kaynaklarının yanı sıra hane reisinin mesleklerinin de kaydedilmiş olması, meslek gruplarının bölgeye dağılımını çıkarmak ve onların servetlerine dair fikir sahibi olmak da mümkün olabilmektedir. Keza ortaklık/ortakçılık hususlarını varlığına işaret edilmesi de iş gücünün dağılımını görmek bakımından önemli bir değer arz etmektedir. Bu arada deftere kaydedilen nakdî bedellerin kıymeti kuruş cinsinden verilmiştir.

7 Nadiren de olsa eğer bir kurumun kaydı söz konusu ise örneğin okul gibi, bu durumda belirtilip ona göre kaydedilmiştir. Eğer kişinin vergi verecek durumu yok ise bir başkasının yardımıyla geçindiği de ifade edilmiştir. Bu da kayıtlarda şu şekilde geçmektedir; '*Merkumun hiçbir nesnesi olmayub hizmetkârlık dahi kudreti yetmeyüb şunun bunun ianesi ile geçinmekte olduğu*' veya '*yetim sabinin amcasının ianesiyle geçinmekte olduğu*'.

Bu çalışmanın dayandığı diğer bir kaynak ise salnamelerdir⁸. Salmelerde Haymana hakkında verilen malumatta öncelikle kazanın sınırları belirtilmiştir: Doğusunda Bâlâ, batısında Sivrihisar, güneyinde Konya vilayeti, kuzeyinde Ankara kazaları bulunmaktadır. 1902 tarihinde kasabanın nüfusu 199 erkek ve 206 kadın olmak üzere Müslüman; 17 erkek ve 17 kadın Rum olmak üzere kazanın toplam nüfusu 14.526 erkek ve 12.734 kadın Müslüman nüfustan ibarettir⁹.

Aşağıda Tablo.2’de Haymana’nın muhtelif tarihlerde tespit edilen nüfus bilgileri gösterilmektedir:

Tablo.2: Haymana’ya ait nüfus bilgileri

YIL	Ankara Eyaleti Merkez Nüfusu / Kişi (Hane Reisi x 5)	Haymana Nüfusu		
		Kadın	Erkek	Haymana Toplamı
1830	6.338 ¹			
H. 1260 \ M. 1844	14.130 ²	-	-	4.025 ³
H. 1298 \ M. 1881	25.595 ⁴	11.958 ⁵	11.398**	23.356**
H. 1308–1309\ M. 1892–1893		11.674**	12.170**	23.844**
H. 1318 \ M. 1902		12.734***	14.526***	27.260***
H. 1320 \ M. 1904		12.291****	14.423****	26.714****
H. 1324 \ M. 1907	75.366	16.103**	11.775**	33.878**
H. 1325 \ M.1909		14.564**	15.956**	30.520**
M. 1927		14.758**	14.521**	29.279**
1970		26.577**	24.679**	51.256**
1975		27.501**	25.774**	53.275**
1980		-	-	56.171**
1985		-	-	60.717**

19.yüzyılın sonlarında kazada 450 bin dönüm mezru, 90 bin dönüm gayr-ı mezru arazi, 50 bin dönüm çayır, 220 bin dönüm mer’a, 10 bin dönüm bahçe arazisi mevcut olduğu gibi kaza bünyesinde 150 karye, 5.054 hane, 74 camii, 10 mescid, 1 tekke, 1 hükümet konağı, 150 mekteb-i sıbyan, 8 kahvehane, 8 han ve 2 kaplıcası olduğu bilinmektedir¹⁰.

8 Osmanlı’da ilk defa 19. yüzyılın ortalarından itibaren salnameler yayınlanmaya başlamıştır. Devlet salnameleri Hicri 1263–1326 yılları arasında yayınlanmaya başlamıştır. Ankara salnameleri ilk yıllıklar arasındadır. Ankara salnamelerinin ilki 1288(1871), sonuncusu ise 1325(1907) yılında yayınlanmıştır.(Uçak 1986: 27–28).

9 Bu rakamlar, M.1904 tarihli salnamede şöyledir: Kasabanın 204 erkek ve 207 kadın Müslim; ve 17 erkek ve 17 kadın Rum nüfus ve umum-i kerede dahi 14.423 erkek ve 12.291 kadın Müslim nüfusundan ibarettir.

10 M.1904 salnamesinde verilen bilgiler ise şu şekildedir: Kaza 50.000 dönüm mezru 100.000 dönüm gayr-ı mezru araziye 80.000 dönüm çayırı 300.000 dönüm merası 10.000 dönüm bahçeyi havidir. Kazada 150 mekteb-i sıbyan ve 10 kahvehane 12 han ve 2 kaplıcası mevcuttur. Mahsulât-ı araziyesi buğday, arpa, burçak, mısır, nohut ve meyvesi elma, armut, üzüm, zerdali, kiraz ve vişneden ibaret olup senevi 500.000 kile buğday 300.000 kile arpa

Zirai ürünlerin başında buğday, arpa, burçak, mercimek, yulaf ve nohut bulunmaktadır. Meyve olarak elma, armut, üzüm, zerdali, kiraz yetiştirilmektedir. Bu ürünlerden yılda 450 bin kile buğday, 250 bin kile arpa, 30 bin burçak, 15 bin mercimek, 5 bin yulaf, 30 bin okka üzüm, 2 bin kıyye elma, 2 bin kıyye armut hâsıl olmaktadır. Bunların yanı sıra 20.yüzyılın başlarında Haymana'da kilim, seccade, pala, halı, çuval, cicim, gayet kalın çorap ve kıldan bir nevi çadır imal edildiği belirtilmektedir (Ankara Salnamesi H.1300: 121; H.1318: 179-180).

Aynı tarihlerde kazada yapılan hayvancılık kapsamında 1.177 deve, 20.000 at, 2.000 merkep, 14.723 karasığır, 750 manda, 19.273 koyun, 136.326 tiftik keçisi, 1.348 kıl keçisi olduğu belirtilmektedir. Kazada mevcut koyunlardan yıllık 197.000 kıyye yapığı, 120.000 kıyye tiftik ve 1.750 kıyye kıl temin edilmektedir¹¹. Bunların dışında kazaya tabi Karahoca karyesi yakınında kömür madeni olduğu, Kadı karyesi yakınındaki Yaban hamamı isimli yerden çıkan kaplıca suyunun kükürtlü olduğu ve Haziran-Ağustos aylarında maraz ve şiş ve sızı gibi rahatsızlığı bulunanlara iyi geldiği kaydedilmiştir.

Bu genel bilgilerden sonra artık temettuat defteri verilerine göre Haymana'nın 19.yüzyıl ortalarındaki sosyal ve ekonomik yapısını anlatmaya geçebiliriz.

Temettuat Defteri Verilerine Göre Haymana'nın Demografik Yapısı

Osmanlı dönemi nüfus verilerinde yaygın olarak kullanıldığı üzere toplam tahmini nüfusu belirlerken (sayımların hane reisi üzerinden yapılması hasebiyle) her vergi hanesinin ortalama beş kişiden oluştuğu kabul edilmekte ve toplam tahmini nüfus, hane reisi sayısının beş rakamı ile çarpılmasıyla hesaplanmaktadır. Bu yaygın usul üzerine Haymana'nın tahmini toplam nüfusu aşağıda Tablo.3'de verilmiştir.

Tablo-3: Temettuat Defterlerine Göre 1844-1845 tarihlerinde Haymana'ya tabi köyler, hane sayıları, tahmini toplam nüfus.

KÖY İSİMLERİ	HANE SAYISI	Hanenin 5 katsayısı İle Elde Edilen Tahmini Nüfus	KÖY İSİMLERİ	HANE SAYISI	Hanenin 5 Katsayısı İle Elde Edilen Tahmini Nüfus
Çakal	63	315	Topaklı	24	120
Çuluk*	47	235	Ücret	24	120
Seferi	44	220	Yaraşlı	23	115
Durandaş (Tuluntaş)	40	200	Boyalık	21	105
Çalış* ve Tutak	40	200	Hacılar	20	100
Oyaca	38	190	Karaoğlan	20	100
Sarıhanlı	32	160	Halaslı	19	95
Börtücek	31	155	Deveci	17	85
Gerder	31	155	Hacı	16	80
Fırkalı	30	150	Muradlı	15	75
Veli	29	145	Baba Yakub	15	75
Himmetli	27	135	Virancık	15	75
Tacir	27	135	Cayırılı	13	65
Serefli	27	135	Eymir	11	55
Tohumlar	27	135	Şüleymanlı	8	40
Çukurvıran	27	135	Koparan	2	10
Karahoca	24	120			

30.000 kile burçak 10.000 kile mercimek 1.000 kile mısır 300.000 kıyye üzüm ve 5.000 kıyye elma ve 20.000 kıyye armut 10.000 vişne hâsıl olmaktadır.

11 Kazanın hayvancılığına ait bu bilgileri H.1320/M.1904 (Ankara Salnamesi 1320: 171-174) tarihli salnamesinde de aynen verilmektedir.

Tablo-3'den anlaşıldığı üzere Haymana'ya bağlı 31 köyde toplam 804 hane bulunmakta olduğu tespit edilmekle Haymana'nın tahmini toplam nüfusu 4.025 olarak hesaplanmıştır¹². Bu köylerden en kalabalık olanı, Çakal Köyüdür. Çakal Köyü 63 hane ile tahminen toplam 315 nüfusa sahiptir.

Temettuat defterlerinde hane reislerinin hangi iş ile meşgul oldukları bazı istisnalar dışında ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Buna göre Haymana kazasında ekonominin tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu, halkın da genellikle ziraatçılık yaptığı anlaşılmaktadır. Bu yapının uzun tarihi süreçte bölgenin coğrafi yapısına uygun olarak ortaya çıkan bir durum olduğunu söylememiz mümkündür. Keza Haymana taifeleri, XVI. yüzyıla ait verilerde de hayvancılık ve ziraatçilikle meşgul olarak görülmektedir. Büyük ve Küçük Haymanalardaki ziraî üretim, XVI. Yüzyıl sonlarında üretim kapasitesi açısından oldukça ileri düzeye çıkmıştır. Ankara şehrinde faaliyet gösteren ekmekçiler, un veya buğdayı Ankara civarındaki kır kesiminden elde etmekteydiler. Buralarda yetişen hububattan öşr olarak alınan kısım, reyanın kendi ihtiyacının fazlası, bu bölgede tarım üretimi yapılmayan şehir ve kasabalarda pazarlanmaktaydı ve buğdayın, arpanın, unun büyük bir kısmı da ekmekçiler tarafından satın alınmakta idi (Ergenç: 1995, 96). Büyük ve Küçük Haymanalardan, 1598–99(1007) yılında 1.306.666 kg. buğday, 653.444 kg. arpa elde edilmekteydi ki, bu oran Ankara'nın ihtiyacının ¼'ü kadarına; bu bölge de sancağın tarım üretimi alanlarının da 1/5 'ine tekabül etmekteydi (Ergenç:1995, 55).

Haymana temettuat defterlerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda mesleklere dair malumat tablo.4'de verilmektedir:

Tablo 4: 1844–1845 yıllarında Haymana'da Sâkin Hane Reislerinin Meslekleri

MESLEKLER	MESLEĞE MENSUP HANE REİSİ SAYISI
Ziraatçi	492
Belirtilmemiş	145
Irgad/Amele	58
Hizmetkâr	28
Çoban/sığırtmaç (Buzağı, Dana, Sığır)	20
Ağnam Çobanı	13
Yetim (mesleksiz)	11
Sıfat-ı liyakatı olmadığı (âmâ vb.)	10
İmam	6
Hatib	4
Araba Kiracısı	3
Çerçi	2
İmam / Hatip	2
Değirmen Bekçisi	1
Hatip/Hizmetkâr	1
Talebe	1
Zabtiye	1
Toplam	797

12 1831 yılındaki nüfus sayım sonuçlarına göre Osmanlı'nın toplam nüfusu 4–5 milyon civarında olup Ankara'nın bu dönemdeki nüfusu 6.338'dir (Karal 1943: 16).

Yukarıdaki verilere dayanarak, Haymana’da 19.yüzyılın ortalarında en yaygın mesleğin ziraatçilik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Tabloda da görüldüğü üzere toplam hane sayısı içerisinde 492 kişi ziraat ile meşguldür. 145 kişinin meslekleri defterlerde belirtilmediğinden bunların ne işle iştigal ettikleri hakkında kesin bir bilgimiz olmamakla birlikte menkul ve gayr-i menkul emlakı bulunduğu göz önünde tutularak büyük ihtimalle ziraatle uğraştıklarını tahmin edebiliriz. Üçüncü sırada ise ırgatlık(amelelik) gelmektedir. Diğer yaygın meslekler ise; hizmetkârlık, çobanlık vd. Defterlerde “sıfat-ı liyakati olmadığı” kaydıyla belirtilen hane reislerinin sayısı 10’dur ve bu kişilerin herhangi bir meslekleri yoktur. Bunun dışında meslekleri belirtilmeyenlerin bir kısmının da çalışacak güçleri olmadığı için başkalarının yardımıyla geçinmekte oldukları kaydedilmiştir.

Gelir Dağılımı

Haymana’nın gelir dağılımını tespit ederken temettuat defterlerinde belirtilen meslek kayıtlarından yararlanacağız. Ancak hane reislerinin gelirleri, sadece mesleklerinden kazandıkları miktarlardan ibaret değildir. Meslekleri dışında taşınır ve taşınmaz emlakından da gelirleri bulunmaktadır. Bunlar “ticaretten”, “zuhurattan”, “ortalıktan” vb. ibareleriyle kaydedilmiştir. Temettuat defterlerinden elde ettiğimiz bu veriler ışığında Haymana’da mütetekkin hane reislerinin gelir türleri ve bu gelir türüne sahip hane reisi adedi aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 5: Haymana Temettuat Verilerine Göre Gelir kaynakları ve Aynı Gelir Grubuna Sahip Toplam Hane Reisi Sayısı

Gelir Kaynağı Türü	Aynı Gelir Grubuna Sahip Hane Reisi Sayısı
Ziraat	286
Zuhurat	72
Ticaret	59
Belirtilmemiş	39
Diğer ticaret	29
Irgatlık/Amelelik	29
Diğer temettuatı	22
Çobanlık	18
Hizmetkârlık	18
İmamlık	2
Araba kiracılığı	2
Bekçilik	1
Çerçilik	1
Zabtiyelik	1

Haymana temettuat defterlerinden görüldüğü kadarıyla kazada hane reislerinin büyük çoğunluğunun ziraatten geliri vardır. Bu rakam yukarıda da gösterildiği üzere 286’dır. Çiftçilik son derece yaygındır. “Zuhurattan” kaydı da sıklıkla geçmektedir. Fakat bunun ne olduğunu tanımlamak defterlerdeki verilerle mümkün değildir. Salnamelerde belirtilen ziraat ve hayvancılık dışında kalan uğraşılardan olması muhtemeldir. Haymana halkının o dönemde çiftçiliğin yanı sıra, ırgatlık(amelelik), hizmetkârlık, çobanlık gibi mesleklerle uğraştıkları ve bu mesleklerden elde ettikleri gelirin miktarı da görülmektedir. Burada ticaretin de revaçta olan bir uğraş olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Tablo 5’de toplam 579 hane reisi vardır. Yukarıda nüfus bilgileri kısmında da ifade ettiğimiz üzere bu tarihte kaza genelinde toplam 804 hane reisi vardır. Bu durumda 225 hane reisinin meslek grubu belirlenememiş görünmektedir.

Öte yandan Tablo.4’de meslekleri açıkça belirtilen toplam 797 hane reisi vardır. Bu durumda mesleği olduğu halde belirtilen meslekten gelir kaydı bulunmayan hane reislerinin olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz.

Aşağıda Tablo-6’da Haymana’daki gelir kaynağı türleri köy köy belirtilmiştir.

Tablo.6: Gelir Kalemi Türüne Göre Köylerde Meskûn Hane Reislerinin Meslekleri

Köy İsimleri	Hane Reisinin Gelir Kaynağı Tür	Aynı Gelir Türüne Sahip Hane Reisi Sayısı
Baba Yakub Karyesi	Ziraatinden	8
	Hizmetkârlıktan	1
	Ticaretinden	1
Boyalık Karyesi	Ziraatinden	13
	Irgadlıktan	1
Börücek Karyesi	Ticaretinden	20
	Diğer ticaretten	2
	Amelelik ücretinden	1
Çakal Karyesi	Zuhûrâttan	47
	Ziraatinden	6
	Hizmetkârlık ücretinden	2
Çalış ve Tutak Karyesi	Diğer ticaretten	27
Çayırılı Karyesi	Ziraatinden	8
	Irgadlık ücretinden	2
	Çobanlık ücretinden	1
	Hizmetkârlık ücretinden	1
Ticaretinden	Ticaretinden	1
	Ticaretinden	1
	Ticaretinden	1
	Ticaretinden	1
Çukurviran Karyesi	Ziraatinden	3
	Ticaretinden	2
	Belirtilmemiş	1
	Irgadlıktan	1
Çuluk Karyesi	Ziraatinden	12
	Zuhûrâttan	7
	Diğer temettuatı	3
Deveci Karyesi	Ziraatından	9
	Belirtilmemiş	2
	Hizmetkârlık ücretinden	1
Durandaş (Tuluntaş) Karyesi	Ziraatından	15
	Çobanlık ücretinden	3
	Irgadlık ücretinden	2
	İmamlık ücretinden	1
	Ticaretinden	1
Eymir Karyesi	Zuhuratından	5
	Amelelik ücretinden	1
	Ticaretinden	1

Fırkahlı Karyesi	Diğer temettuatı	23
	Çobanlık ücretinden	1
	Ziraatından	1
Gerder Karyesi	Zuhuratından	10
	Irgadlık ücretinden	5
	Çobanlık ücretinden	2
	Ticaretinden	2
	Hizmetkârlık ücretinden	1
	İmamlık ücretinden	1
	Ziraatından	1
Hacı Muradlar Karyesi	Ticaretinden	9
Hacılar Karyesi	Ziraatından	13
	Çobanlık ücretinden	2
	Irgadlık ücretinden	1
Halaşlı Karyesi	Ziraatından	9
	Ticaretinden	3
	Belirtilmemiş	2
	Hizmetkârlık ücretinden	2
	Amelelik ücretinden	1
	Bekçilik ücretinden	1
	Çobanlık ücretinden	1
Karahoca Karyesi	Ziraatından	21
	Belirtilmemiş	2
Karaoğlan Karyesi	Ziraatından	8
	Irgadlık ücretinden	1
	Ticaretinden	1
Koparan Karyesi	Diğer temettuatı	2
Oyaca Karyesi	Belirtilmemiş	4
Saruhanlı Karyesi	Ziraatından	20
	Irgadlık ücretinden	2
	Çobanlık ücretinden	1
	Kiracılık ücretinden	1
Seferi Karyesi	Ziraatından	23
	Hizmetkârlık ücretinden	6
	Çobanlık ücretinden	3
	Irgadlık ücretinden	2
Süleymanlı Karyesi	Ziraatından	3
Şereffi Karyesi	Ticaretinden	17
	Zuhuratından	3
	Ziraatından	2
	Hizmetkârlık ücretinden	1
	Irgadlık ücretinin	1
Tacir Karyesi	Ziraatından	21
	Araba kiracılığından	1
	Çerçilikten	1
	Çobanlıktan	1

	Irgadlıktan	1
	Zabıta ücretinden	1
Tohumlar Karyesi	Ziraatından	25
	Hizmetkârlık ücretinden	1
	Irgadlıktan	1
Topaklı Karyesi	Köye ait belirtilmiş net bir gelir kalemi olmayıp tahminen temettuat olarak belirtilmiştir.	24
Ücret Karyesi	Ziraatından	15
	Irgadlıktan	2
Veli Himmetli Karyesi	Ziraatından	22
	Hizmetkârlıktan	1
	Irgadlıktan	1
Virancık Karyesi	Ziraatından	13
	Hizmetkârlıktan	1
Yaraşlı Karyesi	Ziraatından	15
	Irgadlıktan	3
	Çobanlıktan	2
	Ticaretinden	1

Tablo.6'dan anlaşıldığı üzere, Haymana'ya tabi hemen bütün köylerdeki hane reislerinin birinci sıradaki işgal alanı ziraatçılıktır. Böyle olmakla birlikte köyler, kendi içinde değerlendirildiklerinde çoğunluğunda yine ilk sırayı ziraatçılık almakla birlikte Şerefli, Hacı Muradlı, Çalış ve Tutak ile Börücek karyelerinde ilk sırayı ticaret almıştır. Bu köyler içinde belki de en yoksunu Gerder karyesidir. Köye ait gelir gurubunda ilk sırayı ne olduğu tam olarak bilinemeyen ve zuhurattan olarak kaydedilen gelire sahip 10 hane reisi yazılmıştır. Köyler içinde ziraatla uğraşan toplam hane sayısı en yüksek olanı Tohumlar Köyü'dür. Toplam 27 haneden 25'i ziraat ile meşguldür. Ardından, 44 haneye sahip Seferi Köyü'nde 23 hane ziraat ile meşguldür. Üçüncü sırada ise 29 haneye sahip Veli Himmetli Köyü'nde 22 hane reisi ziraatçidir.

Haymana'da topraklar daha ziyade tarım arazisi olarak kullanılmış olmakla birlikte bağ, bahçe, çayır olarak kullanılan mülk araziler vardır. Üretim içinde bilhassa buğday ve arpanın ilk sırayı aldığını rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Sağlanan gelir açısından bakıldığında sıralama ziraatçılık, değirmen işletmeciliği, bahçe ziraati şeklindedir.

Temettuat defterlerindeki verilerde dikkat çeken hususlardan biri ortaklık ilişkileridir. Örneğin değirmen, cehrilik veya tarla bazen müşterek kullanılmıştır. Bu ortak ekim veya kullanım bazen aynı köy içerisinde gerçekleşmekte bazen de Haymana'nın diğer köylerindeki kişilerle yapılmaktadır.

Hayvancılık

Osmanlı toplumunun genelinde olduğu gibi Haymana'da da hemen hemen her aile hayvancılıkla uğraşmaktadır. Hayvancılığın Osmanlı toplumunda bu kadar önemli olmasının sebebi hayvancılığın ekonomik olarak getirdiği katkının yanı sıra halkın kendi ihtiyaçlarını da mesela yağ, süt, peynir, yün, vb. gibi temin edebilmesidir. Ayrıca yük ve koşum hayvanlarından tarla sürümünde de yararlanılmaktadır.

Haymana halkının arazisi olmasa da hemen hemen hepsinin hayvanlarının olduğunu ifade etmek mümkündür. Kimi aile sadece kendi ihtiyaçları için hayvancılık ile uğraşmakta, kimisi ise gelir kaygısı güderek hayvancılık yapmaktadır.

Haymana temettuat defterlerinde hayvanlardan elde edilen gelir kayıtlarının yanında sahip olunan hayvanların özellikleri de belirtilmiştir. Aşağıda Tablo-7’de temettuat defterlerinde köylerde beslenen hayvanların türü ve vasıflarına dair bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 7: Haymana Temettuat Defterlerine Göre 1844–1845 yıllarında Haymana’da Hayvancılık

Küçükbaş Hayvanlar	Büyükbaş Hayvanlar	Yük Hayvanları
Yoz koyun (Erkek/Dişi)	Sağmal Kara Sığır İneği	At (Dişi/Erkek)
Sağmal Koyun	Kısır Kara Sığır İneği(Dişi)	Tay (Dişi/Erkek/Kısır)
Sağmal Kıl Keçi	Sağmal Camus	Kısırak
Sağmal Keçi	Camus (Erkek /Dişi)	Kısırak ma Tay
Keçi (Erkek/Dişi/kısır/teke)	Camus Dügesi	Merkep
Yoz Keçi (Erkek/Dişi)	Camus Dügesi (Kısır)	Deve
Oğlak (Erkek/Dişi)	Kara Sığır Tosunu	
Kuzu (Erkek/Dişi)	Camus İneği (Kısır)	
Koç	Camus Malağı (Dişi)	
Çebiç	Camus Mandası	
Toklu	Camus Öküzü	
	Kara Sığır Dügesi	
	Kara Sığır Öküzü	
	Koşu Öküzü	
	Dana (Erkek/Dişi)	
	Sığır Tosunu	
	Sığır Buzağısı	
	Düğe	

Tablo.7’den anlaşıldığı üzere sahip olunan hayvanlar, küçükbaş, büyükbaş ve yük hayvanları olarak görülmektedir. Defterlerde hayvanların yaş, cinsiyet, verimlilik gibi hususiyetleri de yazılmıştır.

Burada dikkat çeken bir husus da Osmanlı klasik döneminde Haymana Yörüklerinin hayvancılık faaliyetleri kapsamında sadece küçükbaş hayvancılık yapmış olmalarına rağmen (Erdoğan 2007: 37) incelediğimiz tarihte büyükbaş hayvancılığının her ne kadar sahip olunan sayıları ve sağlanan gelirleri eşit düzeyde olmasa da önemli miktar ifade ettiği.

Hayvancılık bağlamında değerlendirilmesi gereken konu da H.1261 tarihinde devencilikten sağlanan gelirdeki büyük artıştır. Hâlbuki bir önceki yıla ait böyle bir gelir kalemi bulunmadığı halde bir sonraki yıl, çok önemli bir artışın (bkz. Tablo.8) kaydedilmiş olması bahse konu tarihte Haymana’daki hayvancılık faaliyeti hakkında fikir vermektedir.

Aşağıdaki Tablo-8’de ise hangi hayvandan yıllık olarak ne kadar gelir kazanıldığı ifade edilmektedir. Tablo-8 incelendiğinde en fazla gelir getirenin sağmal ağnam olduğu görülmektedir. Ardından sağmal keçi ve sağmal karasığır ineği gelmektedir.

Tablo.8: H.1260–1261 (M.1844–45) tarihlerinde Haymana’da Hayvancılığa Ait Gelir Durumu

MAL TÜRLERİ	Toplam Gelir/Kuruş	
	1260	1261
Sağmal koyun	29.506	23.436
Sağmal Keçi	19772	15331
Sağmal Karasığır İneği	9373	6673
Yoz Koyun	6.506	5.026,5
Yoz Keçi	6121	4563
Sağmal Camus ineği	1001	644
Toklu	247	247
Düğe	150	150
Yoz Erkek Keçi	125	100
Kısrak	100	0
Keçi (Erkek/Kısr)	87	59
Sağmal Kıl Keçi	69	69
Koç	58	58
Kısr Kısrak	45	45
Kıl Keçi	31	31
Teke Keçi	10	5
Oğlak	5	5
Tosun	0	0
Deve	0	1.100
TOPLAM	73.206	57.543

Yukarıdaki Tablo–8 doğrultusunda 1260 yılında mal türlerinden elde edilen toplam gelir miktarı 73.206’dır. 1261 yılında elde edilen toplam gelir ise 57.543’dür. Buna göre geliri en yüksek (hayvan miktarına bağlı olmakla birlikte) hayvancılık türü sağmal koyun yetiştiriciliğidir. Bunu sağmal keçiden elde edilen miktar, ardından sağmal karasığır ineğinden edinilen kazanç ve diğerleri takip etmektedir. Tabloda dikkat çeken diğer bir husus da yukarıda da belirttiğimiz gibi 1260 yılında hiç gelir kaydedilmediği halde bir sonraki yıl 1100 kuruş olarak yazılmış olan devecilik geliridir. Bu muhtemelen taşımacılıkla ilgili olsa gerektir.

Vergi

Osmanlı klasik döneminde Ankara Yörüklerinin ra’iyyet rüsumu ve arizî vergilerin yanı sıra tarım ve hayvancılıkla ilgili birtakım vergilerinin kaydedildiği hatta küçük sınaî işletmelerinden olan değirmenleri dahi işlettikleri tespit edilmiştir. (Erdoğan 2007: 33) Reayadan alınan vergiler arasında resm-i çift, resm-i bennâk, resm-i mücerred vergilerinin yanı sıra arizî vergiler (bazen bâd-ı heva bazen de bâd-ı heva ve arûsiyye) vergileri kaydedilmiştir. Bütün bu vergiler, şahısların sosyal ve hukuki konumlarına göre tespit edilerek alınan vergilerdi¹³.

13 Ra’iyyet rüsumu içerisinde yer alan çift resmi, H.İnalçık’a göre, Çift-hane sistemi olarak adlandırılan sistem içerisinde olup Osmanlı tarımsal-mali sistemi içerisinde önemli bir yere sahipti ve emek kapasitesine dayanmaktaydı. Buna göre ailesi olan bir köylü, en yüksek vergiyi verir; bekâr veya dullar gibi daha sınırlı bir çalışma kapasitesine sahip olanlar asgari oran üzerinden vergilendirilir; yaşlılar, sakatlar, evlenmemiş kadınlar ve çocuklar gibi üretken bir iş yapamayacak durumdaki kişiler ise tümüyle vergiden muaf tutulurdu. Çift-hane sistemi başlıca üç unsurdan oluşmaktaydı. Bunlar, emek kaynağı olarak hane halkı; koşum gücü olarak bir çift öküz ve bir çift öküzle işlenebilir boyutlarda bir birim meydana getiren ve

Haymana'ya vergi açısından bakıldığında XVI. yüzyılda çift resmi kaydedilen Ankara Yörüklerinden sadece Haymana Yörükleri olduğu görülmektedir¹⁴. Kayda göre Köpek cemaatinden 1523 tahririnde 37 akçe vergi alınmıştır (Erdoğan 2007: 35). Öte yandan bu dönemde Haymana'da, yukarıda da söylediğimiz gibi, küçükbaş hayvancılık yaygın olarak yapıldığından vergi kalemi içinde "adet-i ağnâm" veya "resm-i ganem" olarak gösterilen vergi türü önemli oran tutmaktaydı¹⁵. Klasik dönem için bu verginin miktarı bölgelere göre değişiklik göstermekle birlikte Osmanlı kanunlarındaki hükme göre, iki koyuna bir akçedir (Çağatay 1947: 485-6). Ankara ve çevresinde yaygın bir üretime sahip olan tiftik keçileri de bu oran üzerinden vergiye tabii idiler.

H.1260–1261 tarihli Haymana temettuat defterlerinde ise klasik dönemdeki muhtelif vergilerin çoğu yoktur. Ziraat (öşr) ve hayvancılıktan alınan (adet-i ağnâm) vergi miktarları kaydedilmiştir. Ancak klasik dönemden farklı olarak vergi düzenlenmesinden sağlanmak istenen, hane reislerinin toplam gelirleri üzerinden vergi tayin etmek olduğundan ziraatçılık ve hayvancılık dışındaki gelir kalemlerinden yıllık sağlanan gelir miktarı vergi belirlenmesinde esas kabul edilecektir.

Haymana'nın 19.yüzyıl ortalarında a'şar ve adet-i ağnâm toplamı 15.676,5 kuruş vergi verdiği tespit edilmiştir. Bu toplam miktarın 9.582,5 kuruşu a'şar rüsumu; 6.094 kuruşu ise adet-i ağnâm rüsumu olarak hesaplanmıştır.

Tablo 9: H.1260-1261/M.1844-1845 tarihinde Haymana'dan Alınan Vergi Türleri ve Toplam Miktar

Vergi Adı	Toplam Değeri /Kuruş
A'şâr Rusûmu	9582,5
Adet-i Ağnam Rüsumu	6094

Devlet bütçesi açısından Klasik dönemle kıyaslandığında XVI. yüzyılda daha ziyade hayvancılıktan sağlanan vergi miktarı yüksekken 19.yüzyılda toprağa bağlı vergi miktarının yükselmiş olması, Haymana'da konar-göçer hayat tarzından hemen bütünüyle yerleşik hayata geçildiğinin göstergesi kabul edilebilir.

tahıl üretimine hasredilmiş bulunan tarlalardı. Çiftlik, hem bir aileyi besleyebilecek hem de yeniden üretim masrafları çıktıktan sonra himaye bedelini (vergiyi) de karşılamaya yeterli bir ürün fazlası bırakabilecek büyüklükte olmalıydı. Bu nedenle bu üç unsur, bölünmez bir artım ve mali gelir birimi olarak görülüyordu. Bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1300-1600)**, (Editör: Halil İnalçık ve Donald Quataert, Türkçeye çev. Halil Berktaş), C.I., İstanbul 2000, s.190-194.

14 "Osmanlı devletinde yerleşik/ziraatçı ahaliden alınan "resm-i çift" vergisi, konar-göçerler için "adet-i ağnâm" vergisine karşılık gelmekteydi". Bkz. Tufan Gündüz, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçer Riayete Dair", **Akademik Araştırmalar**, Yıl 1, S.3 (1996), s.84-87. "Öte taraftan konar-göçerler için vergilendirmede "koyun" varlığı, çiftçi raiyyetin elindeki "toprak" gibiydi. Elinde koyunu bulunmayan Yörükler, tıpkı toprağa sahip olmayan raiyyet gibi on ikişer akçe "bennâk resmi" vermekle mükellef idiler." Bkz. Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", **DİA**, C.I., s.467-468.

15 "Ankara Kanunnâmesi'nde bu verginin miktarı hakkında bilgi olmamakla beraber bu verginin serbest olmayan timarlarda sipahiler ile Ankara sancakbeyinin arasında paylaşıldı ifade edilmektedir. Genellikle büyük kısmı padişah haslarına dahil olan konar-göçer de iki koyuna bir akçe vermekle birlikte bu hüküm biraz da koyun sayısı ile orantılı idi" Emecen, **DİA**, C.I, s.478'den naklen Erdoğan 2007:38.

Sonuç

Haymanateyn'e ait temettuat defterlerinden elde ettiğimiz veriler, bize 19. yüzyılda Haymana'nın sosyal ve ekonomik yapısını tanımlama ve tasvir etme imkânını sunmaktadır. Bu sayede Haymana'nın 19. yüzyıldaki demografisi, ziraat potansiyeli, hayvancılık oranı ortaya çıkarılmıştır. Böylece Ankara eyaleti içinde; genel anlamda Osmanlı devleti bünyesindeki sosyal ve ekonomik yerini ve önemini anlamamız mümkün olmuştur.

Buna göre tespit ettiğimiz ilk istatistikler Haymana'ya bağlı 31 köyün M.1844–1845 yıllarındaki nüfus bilgileridir. Bu veriler doğrultusunda araştırmaya konu ettiğimiz tarihte Haymana'da toplam 804 hane reisi kaydedilmiştir. Buna bağlı olarak kazanın tahmini toplam nüfusu 4.025'tir. Bu tarihten yaklaşık otuz beş yıl sonrasında 1881 tarihindeki nüfus sayımı sonuçlarına göre kazanın toplam nüfusu 23.356'ye yükselmiştir (Uçak 1986: 177).

Hane reislerinin işgal alanları olarak yaptığımız değerlendirmede köyler bazında bazı uğraşların daha ön plana çıktığı gözlenmiştir. Haymana'ya tabi hemen bütün köylerdeki hane reislerinin birinci sıradaki işgali ziraatçılıktır. Özellikle Tohumlar, Seferi ve Veli Himmetli köyleri çiftçilik yapan hane reislerinin diğerlerine göre yüksek olan sayılarıyla dikkat çekmektedir. Öte yandan Şerefli, Hacı Muradlı, Çalış ve Tutak ile Börücek karyelerinde ilk sırayı ticaret almıştır. Bu köylerin içinde belki de en yoksulu Gerder karyesidir. Köye ait gelir gurubunda ilk sırayı ne olduğu tam olarak bilinmeyen ve zuhurattan olarak kaydedilen gelire sahip 10 hane reisi yazılmıştır.

Tarım ve hayvancılık halkın en önemli geçim kaynağı olduğu gibi aynı zamanda gelir getiren en önemli uğraşlardır. Daha ziyade hububat üretimi yapılan Haymana'da bağ ve bahçeçiliğin de yapıldığı tespit edilmiştir. Hane reislerinin faaliyetlerinden edindikleri gelirler üzerinden sağlanan vergi kayıtlarında temettuat defterinde a'şar ve adet-i ağnâm kayıtları bulunmaktadır. Ancak temettuat sayımları tamamlandığında kişilerin sahip oldukları taşınır ve taşınmaz emlakından edindikleri gelir, tanzim edilecek vergi miktarına esas teşkil edecektir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

BOA, ML.VRD.TMT.nr. 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 1371, 1372, 1373, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1390, 1391, 1392..

B. Tetkik Eserler

Afyoncu, Erhan, (2000). "Ulu Yörük", **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyum Bildirileri**, Tarsus, s.1-9.

Ankara Salnameleri, (H.1300/M.1882). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Ankara Salnameleri, (H.1318/M.1902). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Ankara Salnameleri, (H.1320/M.1904). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

Arslan, Ömer Faruk, (2006). "Temettuat Defterlerine Göre (1844–1845) Havza'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı" Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şennur Şenel), Ankara.

Çağatay, Neşet (1947). “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, DTCFD, V/1 (Ocak-Şubat), s.483-511.

Çakır, Coşkun, (2001). **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, Küre Yayınları

Çalış, Bahattin, (1977). **Dün Bugün Haymana**, Ankara, Kaynak Kitapevi.

Davison, Roderic H., (2005). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876**, İstanbul, Agora Kitaplığı.

Develioğlu, Ferit, (2008). **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, Aydın Kitapevi.

Eldem, Vedat, (1994). **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Emecen, Feridun, “Ağnam Resmi”, **DİA**, C.I, .s.467-468.

Erdoğan, Emine, (2004). “Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterlerinin Analizi(Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)” Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv.Sos.Bil.Enst., Ankara.

Erdoğan, Emine, (2007). “XVI. Yüzyılda Ankara Yörüklerini İktisadi Hayatı(Tahrir Defterlerine Göre)”, **Anadolu'da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler**, Editör: Hayati Beşirli, İbrahim Erdal, Phoenix Yay., Ankara.

Ergenç, Özer (1995) **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler, (2007). Karanfil Yayınları, İstanbul

Genç, Mehmet, (2007). **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi**, Ötüken yay., İstanbul.

Gündüz, Tufan (1996). “Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçer Riayete Dair”, **Akademik Araştırmalar**, Yıl 1, S.3, s.84-87.

Güran, Tefik, (1998). **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, Eren yay., İstanbul.

Halaçoğlu, Yusuf, (1991). **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, TTK. Ankara.

Halaçoğlu, Yusuf, (2000). “Osmanlı Döneminde Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Aşiretler”, **Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyum Bildirileri**, Tarsus, s.137-147.

İnalcık, Halil, (2000). **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1300-1600)**, (Editör: Halil İnalcık ve Donald Quataert, Türkçeye çev. Halil Berktaş), C.I., İstanbul.

Karal, Enver Ziya, (1943). **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara.

Karamursal, Ziya, (1989). **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi

Karpat, Kemal, (1978, s.237-274). “Ottoman Population Records and The Census of 1881/1882-1893”, **International Journal of Middle East Studies**, 9.

Özdemir, Rifat (1991). “Ankara”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 3, s.207.

Pamuk, Şevket, (2007). **Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları

Quataert, Donald, (2008). **Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Sayar, Ahmed Güner, (2006). **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, İstanbul, Ötüken Yayınları

Saydam, Abdullah, (2000). “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dair Gözlemler”, **Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyum Bildirileri**, Tarsus, s.217-231.

Stanford Shaw, “The Ottoman Census System and Population 1831-1914”, **International Journal of Middle East Studies**, 9 (1978), s.325-338.

Şenel, Şennur, (2002). “XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Eyalet Merkezinin Sosyal ve İktisadi Durumu” Basılmamış Doktora Tezi, G.Ü. Sos.Bil. Enstitüsü, (Danışman: Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara, 2002.

Şenel, Şennur-A.Fuat Karaman, (2008). “Ayaş’ın XIX.Yüzyıl Ortalarında Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Tespitler ve Sonuçlar”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Hacettepe Üniv., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S.9, (Güz), s.505-542, Ankara.

Uçak, Halil İbrahim, (1986). **Tarih İçinde Haymana**, Ankara, Haymanalılar Yardımlaşma Ve Tanışma Derneği

Üzümeri, M.Ekrem, Selami Dinçer,-Sadi Kazancı, (1956). “Haymana” **Türkiye Ansiklopedisi**, Ankara, Cilt III.

